

Azbest – vliv na zdraví

B. Dlouhá

Centrum hygieny práce a pracovního lékařství Státní zdravotní ústav
Praha

KD CZŽP Problematika azbestu ve vnitřním prostředí škol
SZÚ 11.1.2012

Azbest – definice, rozdělení

souhrnný název pro přírodní vláknitý silikát
– 6 typů

amfiboly

- actinolit CAS No 77536-66-4, amosit (grunerit) CAS No 12172-73-5, antofylit CAS No 77536-67-5, krocidolit CAS No 12001-28-4, tremolit CAS No 77536-68-6

serpentinny

- chrysotil CAS No 12001-29-5

vynikající fyzikálně – chemické vlastnosti

- lehký, elastický, dobře opracovatelný, nehořlavý, odolný vůči kyselinám i zásadám, elektroizolační

Historie zpracování azbestu

využíván od
starověku

začátek
průmyslového
využívání azbestu –
druhá polovina 19.
století

vrchol – 70. – 80.
léta 20. století

do ČR se azbest
dovážel z Ruska,
Kanady, Jižní Afriky,
Kypru

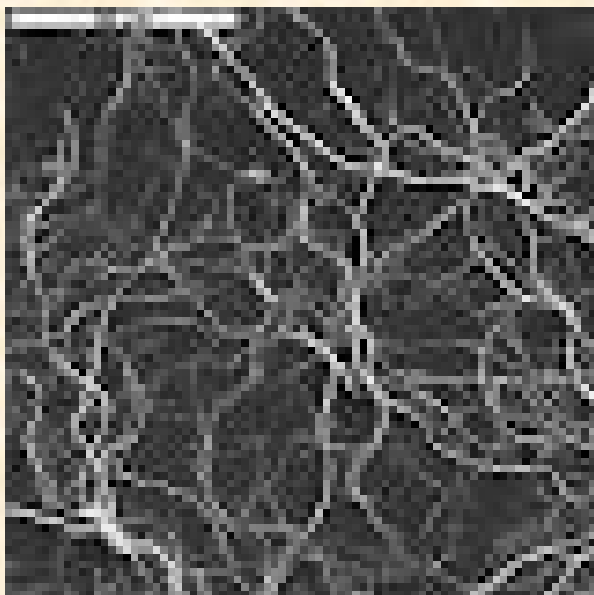
Použití azbestu

Výrobek	Použití
Volně ložené směsi azbestových vláken v kombinaci s drolivými anorganickými materiály, cementová sádra, vodný křemičitan vápenatý, zásaditý uhličitan hořečnatý, rozsvíková zemina (křemelina)	tepelné izolace, žáruvzdorná ochrana, protihluková zábrana
Azbestocementové desky a roury	vodovodní a odpadní roury; obklady v interiérech; střešní krytina; obaly elektrického vedení; žáruvzdorné materiály; nádrže pro chemikálie; elektrické rozvaděče a jiné součástky
Azbestové třecí produkty	obložení spojky; brzdové destičky pro silniční a železniční vozidla; průmyslové třecí materiály
Azbestové papírové produkty	stolní a tepelné ochranné podložky; izolace teplovodů a elektrického vedení; průmyslové nápojové filtry; součástky malých přístrojů; podkladový materiál pod podlahovou krytinu
Azbestové textilní produkty	obalové materiály; tepelné a žáruvzdorné oblečení; žáruvzdorné záclony
Azbestové plstěné produkty	zvukové izolace
Jiné azbestové produkty	stropní a podlahové dlaždice; těsnění; barvy, omítky a tmely; těsnící a opravné pásy, obložení akumulárních kamen, izolační výplně boilerů, protipožární zástěny lokálních topidel, ozdobné květináče apod.

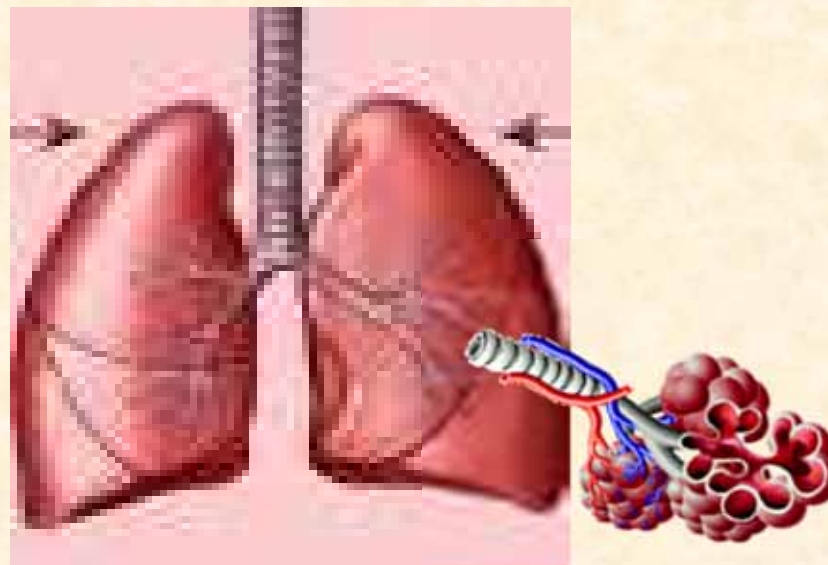
Výrobky obsahující azbest - příklady

Azbest. Azbestové vlákno

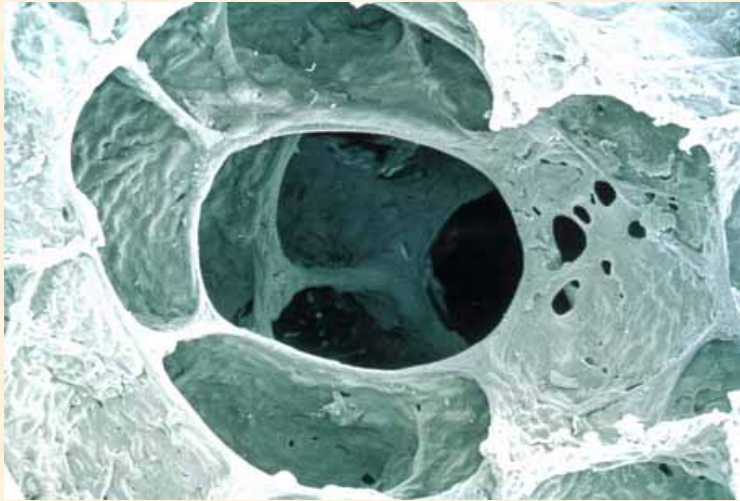

RIZIKOVOST AZBESTU
vysoce odolné
dlouhé
tenké
lámavé –příčně i podélně

RESPIRABILNÍ VLÁKNO
průměr $\leq 3 \mu\text{m}$
délka $> 5 \mu\text{m}$
poměr délka : tloušťka > 3

Azbestové vlákno po vstupu do plic

**snaha vlákno rozložit a
vstřebat**

**aktivace makrofágů,
lyzozomálních enzymů,
cytokínů apod.**

**vznik a perzistence
zánětlivé reakce
řadu let i po ukončení
expozice**

ROZVOJ ONEMOCNĚNÍ

Nemoci způsobené azbestem

BENIGNÍ – nenádorová, nezhoubná

- azbestóza (plicní fibróza)
- pleurální hyalinóza (postižení pohrudnice a poplicnice)

MALIGNÍ – zhoubné nádory

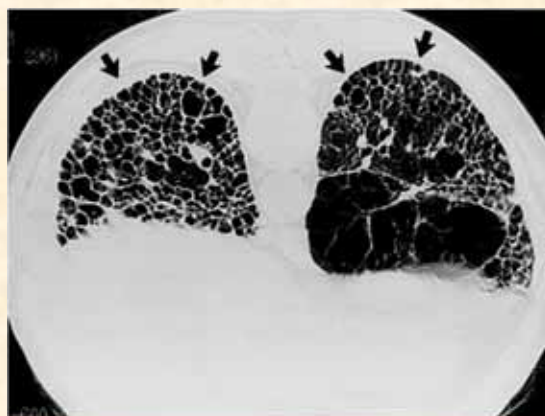
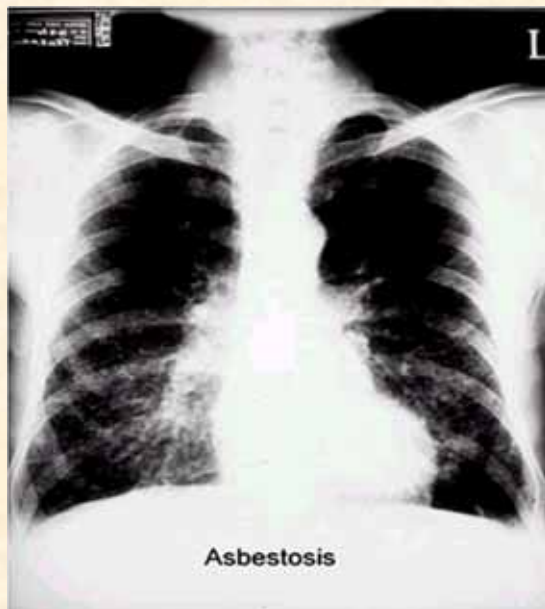
- rakovina plic
- maligní mezoteliom (rakovina pohrudnice, pobřišnice)

Pro všechna onemocnění platí:

- vznikají po mnohaleté latenci od začátku expozice
- riziko onemocnění i progresu trvá i po ukončení expozice
- často se onemocnění diagnostikuje až u osob v důchodu

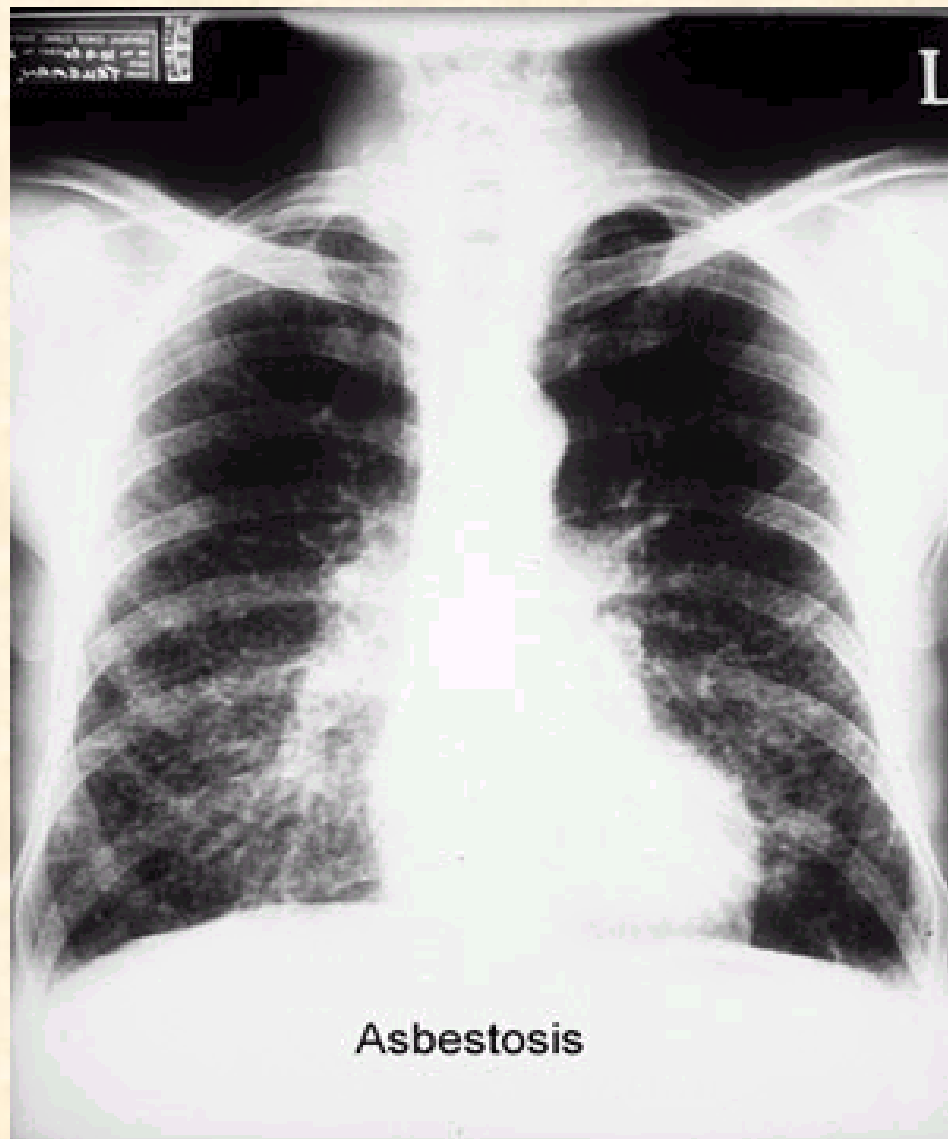

Azbestóza

- první zmínky dokumentovány na přelomu 19. a 20. století
- přeměna vlastní plicní tkáně na nefunkční vazivo připomínající voštinu
- závažnost onemocnění je závislá na celkovém množství vdechnutých azbestových vláken – je závislá na výši a délce expozice
- současná latence je 20 – 30 let
- závažné formy dnes již nejsou patrné díky protiprašným opatřením

Azbestóza – rtg nález

- symetrické postižení
- nepravidelná zastínění
jemná lineární až hrubě
skvrnitě
- začínající v dolních
plicních polích
- postupné šíření
kraniálně

**HODNOCENÍ rtg podle
ILO klasifikace**

- velikost: s, t, u
- četnost: 1, 2, 3

Azbestóza – klinické projevy

- **progredující námahová posléze i klidová dušnost**
- **kašel – zejména neproduktivní**
- **restrikční ventilační porucha**
- **porucha transportu kyslíku – porucha difuzní kapacity plic**
- **snížení plicní poddajnosti (compliance)**
- **krepitus**
- **hypoxemie, respirační insuficience, cor pulmonale**
- **častá přítomnost chronické bronchitidy**

Pleurální hyalinóza

- nejobvyklejší manifestace azbestové expozice
- výskyt cca u 1/3 exponovaných
- vznik a rozsah závisí na míře expozice
- vznik nejdříve 15 let od začátku expozice
- nárůst po 30 – 40 letech od začátku expozice

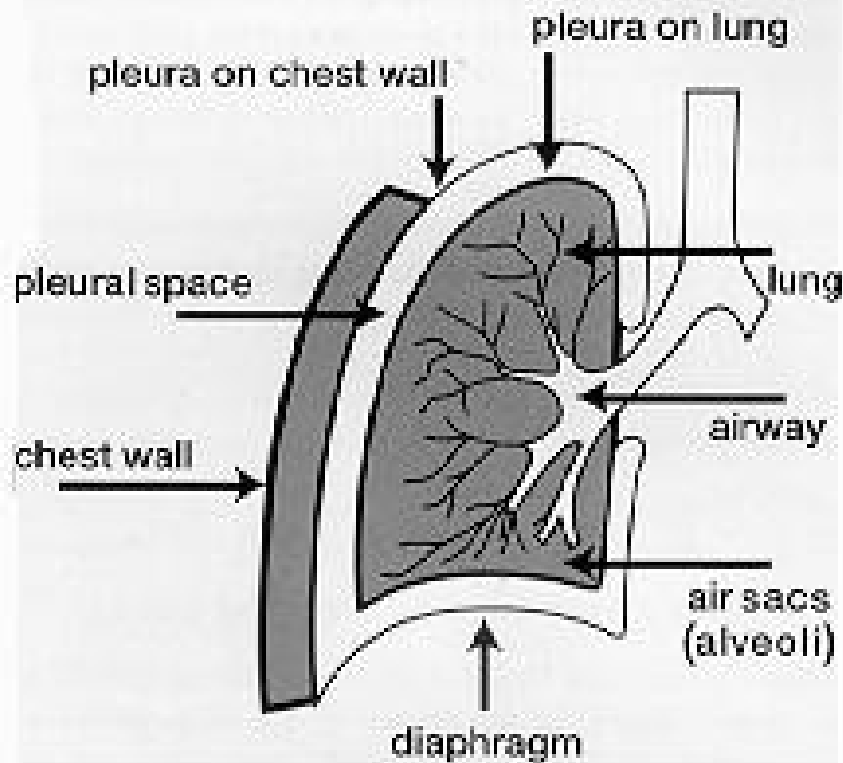
Formy:

- ohraničené plaky (často kalcifikované)
- difuzní pleurální ztlustění – často jako následek opakovaných exudativních pleuritid (i asymptomatických)
- okrouhlé atelektázy
- zdravotní obtíže a pokles plicních funkcí obvykle nezpůsobují, pokud nejsou rozsáhlé

Pleurální hyalinóza – etiopatogeneza

Normal lung anatomy

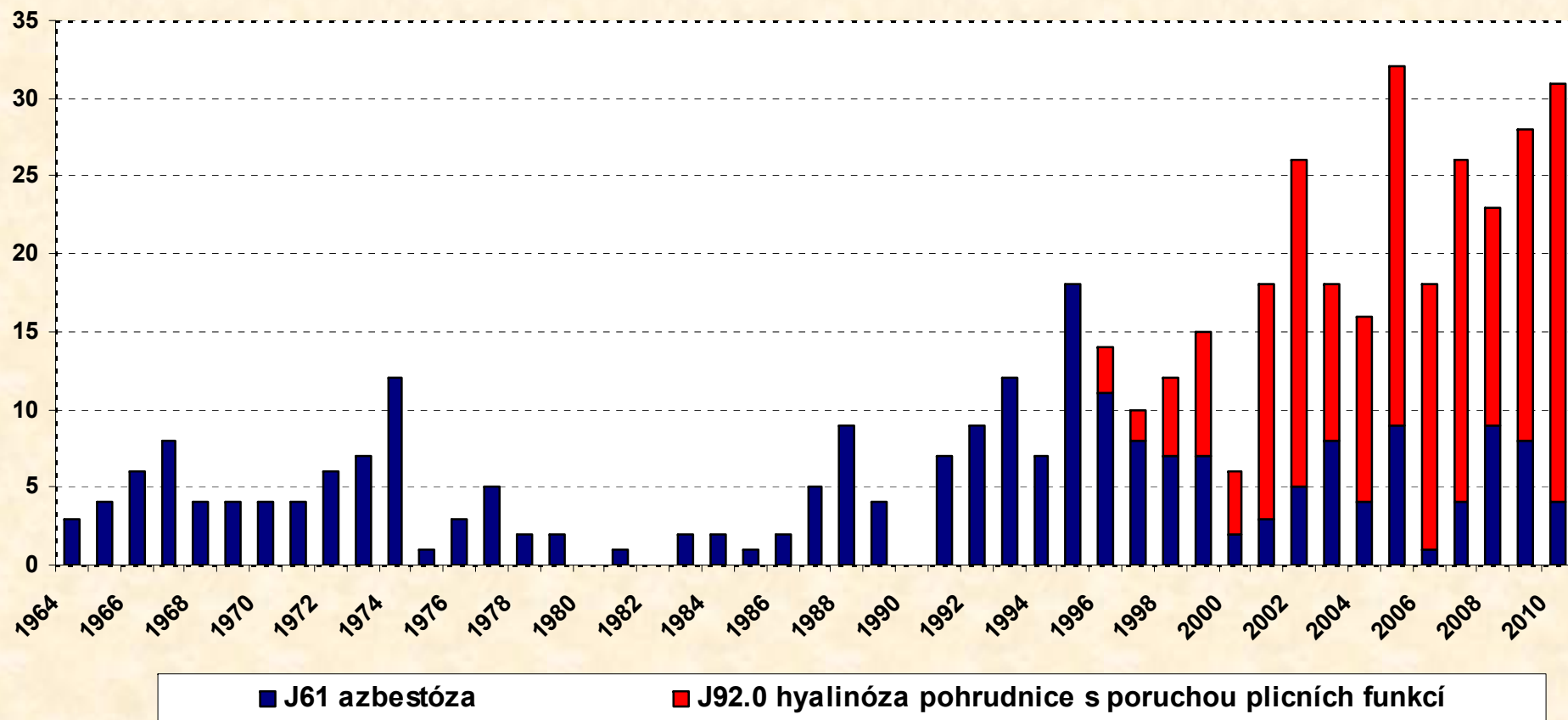

- lokální reakce na přítomnost azbestových vláken v pleurální (pohrudniční) dutině
- postihují parietální i viscerální pleuru (pohrudnici i poplicnici), případně i peritoneum (pobřišnici)

TRANSPORT

- z alveolu lymfatickou cestou
- přímý přestup přes pleuru

Výskyt azbestózy a hyalinózy v ČR

Azbestóza: jako NzP lze hlásit od roku 1947 ... od r. 1964 hlášeno 244 případů

Hyalinóza: jako NzP lze hlásit od roku 1996 ve spojení s poruchou plicních funkcí ... od roku 1996 hlášeno 203 případů

Maligní onemocnění z azbestu

AZBEST je prokázaný lidský KARCINOGEN (IARC 1)
první důkazy podány v roce 1955

Karcinom plic

- odhad: 2-3% všech Ca plic je způsobeno azbestem (některé studie 4 – 12%)

Maligní mezoteliom

- azbest jako příčinný faktor v cca 90% MM – marker používání azbestu ve společnosti
- riziko onemocnění MM u exponovaných vysokým koncentracím bylo udáváno u méně než 10% osob
- podíl MM : Ca plic 1:2 (1:30)

Karcinogenní potenciál azbestu

Typ azbestu

amfiboly rizikovější než chryzotil

krocidolit (500) > amosit (100) > chryzotil (1)

významná souvislost pro vznik MM

pro karcinom plic je souvislost méně jasná

Míra expozice

vztah je významný u karcinomu plic z azbestu

není významný faktor pro vznik MM

Délka expozice

více podstatná pro karcinom plic než pro MM

riziko karcinomu plic je závislé na **kumulativní expozici**

Latence – doba od začátku expozice do stanovení dg

nejdůležitější faktor pro rozvoj MM

Karcinom plic z azbestu

- není odlišitelný od karcinomů plic z jiných příčin
- diagnostika, terapie i prognóza jsou stejné
- vzestup incidence po 15 letech
- maximum výskytu je cca za 20-30 let od začátku expozice
- míra expozice
- typ azbestu - rizikovější jsou amfiboly

Karcinom plic z azbestu

**KOUŘENÍ je hlavní kofaktor
vzniku**

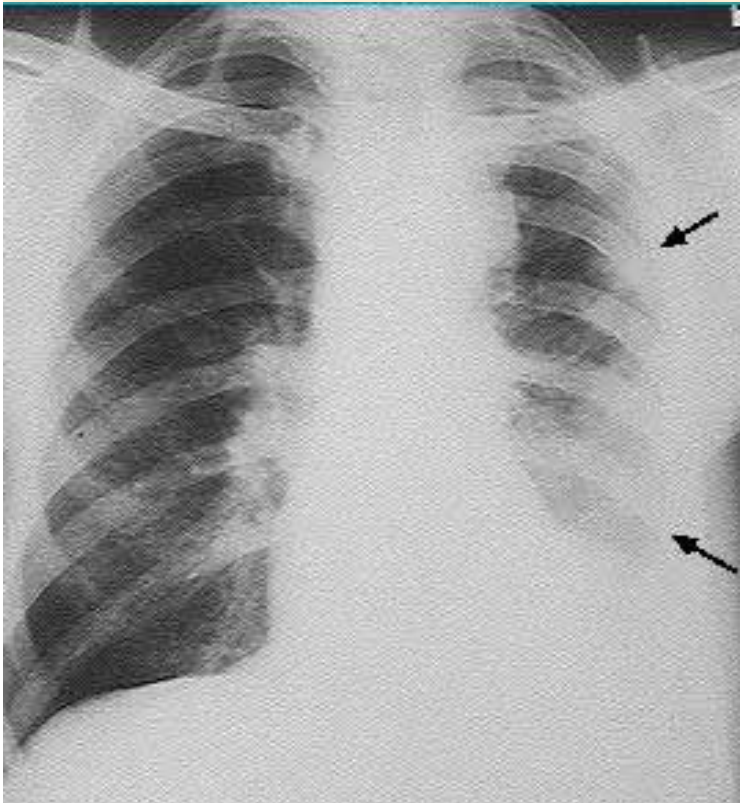
neexponovaný nekuřák - RR 1

neexponovaný kuřák - RR 9

exponovaný nekuřák - RR 5

exponovaný kuřák - RR 50 - 90

Maligní mezoteliom

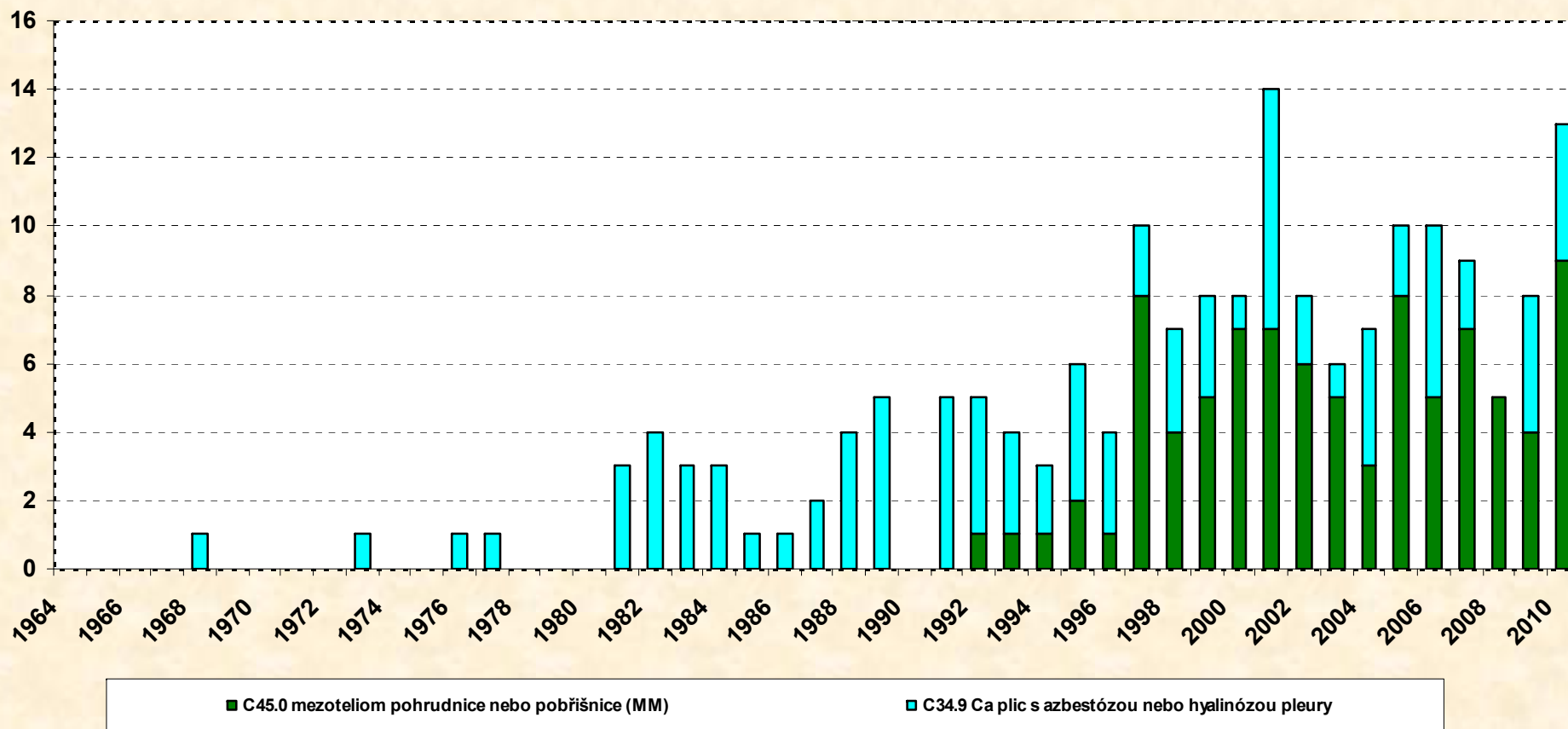
- vysoce agresivní nádor z buněk pohrudnice
- medián přežití 4-18 měsíců
- často je diagnostikován až po smrti
- kauzální vztah k expozici azbestu jednoznačně prokázán
- cca 90% všech MM je z azbestu
- amfiboly výrazně vyšší karcinogenní potenciál
- **latence je rozhodující rizikový faktor - 30-50 let**
- kouření riziko MM nezvyšuje
- stačí relativně malá expozice (několik týdnů)

Maligní mezoteliom - obtíže

- **bolest na hrudi / v zádech**
- **dušnost**, progreduje v závislosti na rozsahu nádoru a jím způsobeným výpotkem
- dráždivý kašel
- horečka, noční poty
- nechutenství, hubnutí
- hemoptýza
- anemie
- chraptot
- poruchy polykání
- zvětšování obvodu pasu pokud nádor prorůstá do dutiny břišní
- vyklenutí postižené části hrudníku

Malignity z azbestu – situace v ČR

**pozn.: do roku 1969 nelze odlišit ČR a SR, od r. 1970 údaje jen za ČR
MM byl do r. 1995 hlášen společně s karcinomem plic
celkem od 1964 hlášeno 91 Ca plic, 1995-2010 celkem 89 MM**

Malignity z azbestu – situace ve světě

nárůst zejména u MM patrný v posledních 25 letech

→ ZÁKAZ AZBESTU

1984-1989 Norsko, Švédsko, Švýcarsko

1990-1999 Rakousko, Holandsko, Finsko, Itálie,
Německo, Francie, Belgie, Velká Británie

2000-2005 USA, Austrálie, Brazílie, JAR, Japonsko,
Španělsko, Lucembursko, Řecko, Portugalsko, ČR

**Vzhledem k dlouhé latenci se peak případů MM očekává
cca v r. 2020**

**v severských zemích v posledních letech stagnace až
mírná tendence k poklesu počtu nových případů MM**

Incidence MM u pracovníků profesionálně exponovaných azbestu (přepočtena na 1 mil. obyvatel /1 rok)

stát	incidence MM / 1 mil. obyv. / 1 rok (přepočteno z dostupných údajů)
Velká Británie	31,9 – 47,9 (odhadované maximum)
Francie	10,6
Itálie	16,8
Německo	8,5 – 12,2
Švédsko	11,9
Norsko	10,9
Finsko	12,9
Holandsko	20,2
USA	10,7
Austrálie	38,2 (převaha krocidolitu)
Japonsko	3,2 – 19,6 (odhadované maximum)
ČR	0,5* – 5,4**
obecná populace	1 – 2

* přepočet podle průměrného počtu hlášených prof. MM v letech 96-05

** přepočet podle průměrného počtu dg MM v ČR podle statistiky ÚZIS

Vlastní pozorování

údaje o 1067 osobách exponovaných azbestu v letech 1920-2005

628 žijících a 439 zemřelých

první zachycený případ NzP – Ca plic 1957, MM 1972

	žijící 628	zemřelí 439
Ca plic	2 (0,3%)	39 (8.9%)
z toho hlášeno jako NzP	2 (0,3%)	9 (1,3%)
MM	-	21 (4,8%)
z toho hlášeno jako NzP	-	7 (1,6%)

Profesionální expozice azbestu v ČR

Riziko z dřívějších expozic

- pracovníci z bývalých zpracovatelských závodů

Riziko expozice v minulosti, současnosti i budoucnosti

- **stavební a konstrukční dělníci**
- **údržbáři**
- **elektrikáři**
- **dělníci likvidující odpad s obsahem azbestu**

Počet osob profesionálně exponovaných azbestu v ČR

- ČR nemá registr osob prof. exponovaných azbestu
- odhad (CAREX 1997) více než 55 000, z toho více než **28 000 ve stavebnictví**
- v registru REGEX je evidováno 101 osob (89 M, 12 Ž)
- počet aktuálně exponovaných osob dle KaPr 2011: **405**, z nich cca 280 ve stavebnictví + 38 elektrikářů

Limity a jejich bezpečnost

**žádný limit není bezpečný z hlediska rizika MM
zákaz používání azbestu - platí i v ČR – nejúčinnější
způsob prevence**

pracovní prostředí – ČR limit 0,1 vlákna / cm³

**pobytové místnosti – ČR limit 0,001 vlákna / cm³ (= 1000
vl / m³)**

**školy – Medical Research Council (MRC) považuje za
„dobrý stav“ ve školách v Anglii koncentraci azb.
vláken 0,0005 vl / cm³ (tj. 500 vl / m³ – tj. na úrovni
50% limitu ČR pro pobytové místnosti)**

Expozice azbestu ve školách v Anglii

(zdroj: <http://www.asbestosexposureschools.co.uk/>)

Exponováni mohou být pracovníci (učitelé a další) i děti
u mužů byla pozorována vyšší incidence MM u učitelů ve srovnání s jinými prof. azbestu neexponovanými profesemi (zdravotníci, právníci, policisté, farmáři, lesníci, rybáři, řezníci, pekaři, prac. při výrobě potravin a přípravě jídla, řidiči autobusů, admin. prac.)

u žen – vyšší riziko u admin. prac. ve školství

Děti – důvody pro obavy zvýšeného rizika MM

- delší délka dožití a tím i vyšší riziko vzniku onemocnění i při dlouhé latenci
- vyšší vnímavost ke karcinogenům v důsledku nevyzrálosti organismu (u dětí ve věku 2-16 let odhadem cca 3x vyšší)
- vyšší depozice azbestu v plicích v důsledku odlišných anatomicko-fyziologických charakteristik dýchání u dětí

Minimum pro bezpečnou práci s azbestem

Základní preventivní opatření – eliminace azbestu, zákaz používání azbestu

Dodržování povinností zaměstnavatele v ochraně zdraví

- **bezpečné postupy, důsledná protiprašná opatření a ochrana pracovníků**

Školení pracovníků

Dohled nad zdravím

- **registr osob pravidelně a občasně exponovaných azbestu (v ČR není)**
- **preventivní prohlídky**
- **včasná diagnostika**

Ochrana před expozicí

- **Intaktní a neporušený materiál obsahující azbest obecně nepředstavuje zdravotní riziko**
- **Registrace zdrojů azbestu (v budovách) a prací s azbestem**
- **Informace o přítomnosti azbestových materiálů**
- **Pravidelná kontrola stavu**
- **Údržba a opravy porušených zařízení**
- **Enkapsulace – penetrace azbestového materiálu speciálními těsnícími hmotami zabraňujícími úniku azbestu**
- **Zakrytování**
- **Odstranění odborným postupem**

Opatření a vývoj situace v ČR

- protiprašná opatření od poloviny 70tých let
- pokles spotřeby azbestu od poloviny 90tých let
- postupný přechod na bezazbestovou výrobu od 90tých let
- omezení dovozu, distribuce a zpracování azbestu v ČR od 2000
- zákaz azbestu od 2005

Tendence prof. onemocnění z azbestu v ČR
u benigních onemocnění – mírnější formy
u maligních onemocnění – trendy obdobné jako v
okolních státech (tj. nárůst počtu případů MM)

**dispenzarizace a sledování osob profesionálně
exponovaných azbestu je nutností**

Preventivní prohlídky u osob exponovaných azbestu

- **Vstupní** – před nástupem do zaměstnání s rizikem expozice
- **Periodické** – v pravidelných intervalech
  - do 15 let od začátku expozice 1x za 2-3 roky
  - více než 15 let od začátku expozice 1x za 1-2 roky
- **Výstupní** – při ukončení pracovního poměru
- **Následné** – 1x za 1-3 roky
- **Mimořádné** – mimo pravidelné termíny (např. po dlouhodobé nemoci, která by mohla mít vliv na změnu zdravotní způsobilosti)

Náplň preventivní prohlídky

- anamnéza
- vlastní **lékařské vyšetření** včetně
  - zhodnocení vlivu expozice ve vztahu k ostatním nemocem
  - posouzení schopnosti nosit OOPP
- **rtg hrudníku** – hodnotit podle mezinárodními rtg standardů ILO pro hodnocení prашných změn způsobených azbestem
- vyšetření **plicních funkcí** – minimálně spirometrie, podrobnější informace se získá vyšetřením celkové plicní kapacity a vyšetřením difuzní kapacity plic

Poškození zdraví z azbestu jako nemoc z povolání

- medicínsko – právní pojem
- vznikají v příčinné souvislosti s výkonem povolání
- jsou uvedeny v seznamu nemocí z povolání – příloha NV 290/1995

Kap. III. Nemoci z povolání týkající se dých. cest a plic

Položka 2. Nemoci plic, pohrudnice nebo pobřišnice způsobené prachem azbestu

- a) azbestóza , rtg znaky prašných změn od četnosti znaků s^2 , t^2 , u^2 a výše dle klasifikace ILO
- b) hyalinóza pohrudnice s poruchou plicních funkcí
- c) mezoteliom pohrudnice nebo pobřišnice
- d) rakovina plic spojená s azbestózou nebo hyalinózou pleury

Postup při podezření na nemoc z povolání – vyhl. 342/1997 Sb.

Seznam nemocí z povolání – příloha **NV 290/1995Sb.**

- seznam onemocnění a podmínky, za kterých lze NzP uznat
- onemocnění z azbestu – kapitola III., položka 2
- **odeslání pacienta** na spádové oddělení pracovního lékařství/ kliniku nemocí z povolání
- postoupení všech podkladů a výsledků vyšetření na spádové **středisko nzp**
  - u pracujících podle sídla firmy
  - u důchodců podle místa bydliště
- zajištění **hygienického posudku**, který potvrdí profesionální expozici azbestu
- **posudek** o uznání / neuznání nemoci z povolání

Nároky postižených po ohlášení nemoci z povolání způsobené azbestem

- **náhrada za ztrátu na výdělku**
- **náhrada účelně vynaložených nákladů spojených s léčením**
- **náhrada věcné škody**
- **nároky pozůstalých**
- **náhrada za bolest a ztížení společenského uplatnění – vyhl. č. 440/2001**

bolestné 100 – 1000 bodů

ztížení společenského uplatnění 600 – 3000 bodů

1 bod = 120,- Kč

děkuji za pozornost